

עזה 101 – כיצד הרצועה הפכה למעוז חמאס?

סקירה היסטורית ומדינית של רצועת עזה

ברצועה נמשכה עד שנת 2005, כשממשלתו של ראש הממשלה אריק שרון הצביעה בעד *התנתקות חד-צדדית* מהרצועה. מהלך זה, אחת מההחלטות המעוררות מחלוקת ביותר שישראל אי פעם קיבלה, נבעה הן משיקולים ביטחוניים והן ממטרות מדיניות. פיגועי טרור בלתי פוסקים מאזור הרצועה מצד ארגונים פלסטיניים שונים, הביאו את ממשלת ישראל לסגת מהרצועה כדי לצמצם את היקף הפגיעות באזרחים. בה בעת, ביקש שרון לדרבן את שיחות השלום בין ישראל לפלסטיניים ולהחיות את תהליך השלום המקרטע. הן מצבה הבטחוני של ישראל והן הסיכויים לשלום לא רשמו שיפור מאז ההתנתקות.

סקירה היסטורית כללית

התצורה הנוכחית של רצועת עזה נקבעה כבר בהפסקת האש בין ישראל למצרים שנחתמה ב-1949, עם תום מלחמת העצמאות. ב-1950 נערכו שינויים נוספים בקו הגבול, שקיבעו את תוואי הגבול כפי שנותר עד היום. מ-1949 ועד 1967, אחזה מצרים בשליטה הצבאית ברצועה, אולם לא סיפחה הלכה למעשה את עזה לשטחה. החל משנת 1967 ועד 1994, החזיקה ישראל בשליטה הצבאית ברצועה, והמושלים מקומיים היו כפופים למנהל האזרחי הישראלי. ב-1994, במסגרת הסכמי אוסלו, הועברה השליטה האזרחית על הרצועה לרשות הפלסטינית שרק אז הוקמה, תחת הסכם "עזה-ויריחו תחילה". נוכחותה הצבאית של ישראל

פעולה ברוטלית של דיכוי כל התנגדות לארגון בקרב אוכלוסיית הרצועה והוצאה להורג של אלו שנחשדו בשיתוף פעולה עם ישראל או עם הרשות הפלסטינית, באמצעים שונים כגון ירי באחורי ברכיהם והשלכתם מגגות, גרירת גופותיהם, הקשורות לרכבים, ברחובות עזה וכדומה. מאז עלייתו של חמאס לשלטון ברצועה לא נערכו בחירות לפרלמנט ולהנהגת הרצועה בקרב הפלסטינים, תוך איתות ברור מעל לכל ספק של יו"ר הרשות אבו מאזן – וחיזוק מכל הסקרים שנערכו ברצועה – שבחירות כאלו ללא ספק יסתכמו בניצחון של חמאס. מאז, כף רגלו של אבו מאזן עצמו לא דרכה ברצועה עזה.

המצב הבטחוני

בחסות העדרו של צה"ל ברצועת עזה מאז היציאה מהאזור ב-1994, החל חמאס לבצע שיגורי טילים אל ישובים ישראלים החל מ-2001, תוך שימוש בטילים "תוצרת בית" שייצרו ברצועה. לאחר ההתנתקות של ישראל מרצועת עזה ב-2005, הפך האזור לחממה להברחת נשק, דרך נתיבים שונים, ובכלל זה "ציר פילדלפי" (רצועה צרה באורך 14 קילומטרים המפרידה בין עזה למצרים, ושבעבר הייתה בשליטת ישראל, שמנעה הזרמת נשקים לרצועה דרך ציר זה), דרך מעבר רפיח – הגבול היחיד בין הרצועה למצרים, וכן דרך הים.

על מנת להתמודד עם איום זה, הטילה ישראל הסגר ימי על משלוחים לעזה, מהלך שנקבע בידי ועדת טירקל ב-2011 כי הינו עומד בקריטריונים משפטיים ואף הכרחי, על אף שישראל ספגה גינויים מצד רבים בקהילה הבינלאומית על כך. ואף על פי כן, ישראל שלטה בסחורות שהגיעו לתוך הרצועה דרך מעברי ארז וכרם שלום, וסיפקה סיוע הומניטרי והבטיחה אספקה שוטפת של חשמל, מים ודלק לרצועה, על אף שלא נדרשה בחוק הבינלאומי לעשות זאת מרגע שיצאה מהרצועה. היא המשיכה לעשות כך אך ורק מטעמים הומניטאריים, ומעבר לכך היא הותירה בידי ממשלת חמאס את הניהול האזרחי של חיי היום-יום ברצועה.

הנסיגה מהרצועה הביאה עימה את אחד המשברים החברתיים הקשים ביותר בתולדותיה של מדינת ישראל. תחת סערה פוליטית ועננת מחאות כבדה, התעלם ראש הממשלה שרון מרוב האזהרות מהשלכות ההתנתקות שהשמיעה מערכת הביטחון של המדינה, פיטר שרים שהתנגדו למהלך, ואילץ את העברת חוק ההתנתקות בכנסת, שעברה ברוב מזערי. ישנם מומחים שטענו כי המהלך ישפר משמעותי את מצבה הבטחוני של ישראל ואת הסיכויים להסכם סופי עם הפלסטינים, וכן יחזק את מעמדה של ישראל בקרב הקהילה הבינלאומית. לשם פינוי האזרחים הישראלים ברצועה ויישובם בבתיים ארעיים – שבהם חלק מהמשפחות נותרו עד היום – הוענקו סמכויות שיטור לחיילים מפיקוד העורף. למעלה מ-8,000 ישראלים פונו נגד רצונם מ-22 ישובים, ובנוסף פונו בסיסי צה"ל באזור. לא זו בלבד, אלא שאף בתי הקברות של הישובים המפונים פונו – המתים הוצאו מקבריהם והועברו לבתי קברות אחרים בתוך מדינת ישראל. התשתית החקלאית הענפה והמפותחת באזור, ובכלל זה תעשיית חממות נרחבת, הותרו מאחור, שלמים ומוכנים לשימושם של הפלסטינים בתקווה שישמשו להמרצת הצמיחה הכלכלית ברצועת עזה.

תמונת מצב מדינית בימים שלאחר ההתנתקות

לאחר יציאתה של ישראל מרצועת עזה ב-2005, דחפה ארה"ב לדמוקרטיזציה של הרשות הפלסטינית וקראה לבחירות. כשהבחירות אכן נערכו ברצועה, חמאס עלה כמנצח עם שיעור תמיכה משמעותי בקרב האוכלוסייה, וזכה ב-76 מושבים מתוך 132. הרשות הפלסטינית, שלא ששה לוותר על סמכותה, מצאה את עצמה בעימות מול חמאס, והורתה על פירוק הפרלמנט, עם קהילה בינלאומית המסרבת לשתף פעולה עם חמאס, שנבחר ברוב קולות. הקרע הפנימי ברצועה הגיעה לשיאה בהפיכה הצבאית שביצע חמאס ברצועה ב-2007, שבין תוצאותיה היו חיסולם של פקידי הרשות וחמושי פת"ח ברצועה. חמאס בחר דרך

רפואיים ברמה גבוהה יותר לעומת אלו שברצועה. על פי הדיווחים, בממוצע של 2,000 בקשות לטיפול מוגשות מידי חודש מעזה. שני שלישי מהבקשות לטיפול מאושרות, בעיקר במקרים מורכבים ויקרים שאותם לא ניתן לבצע בבתי החולים ברצועה. העלות השנתית של \$25 מיליון דולר לטיפול לעזתיים בבתי החולים הישראליים מועברת לישראל על-ידי הרשות הפלסטינית.

באופן כללי, האסטרטגיה של ישראל כלפי עזה התמקדה בעיקר בעיכוב העימות הבא מול החמאס. תרומות כספיות, כגון למעלה ממיליארד דולר שקטאר העבירה לרצועה, נועדו כאמצעי להפעלת לחץ על חמאס. למרבה הצער, חמאס עשה שימוש בכספים אלו לא לטובת אוכלוסיית הרצועה כי אם להקמת מנהרות תחת שטח הרצועה כולה שיעודן מחסה להתקפות נגד ישראל.

שלטון חמאס

ההסתמכות על סיוע בינלאומי הינה אסטרטגיה מכוונת של חמאס כדי להנציח את הקונפליקט ולהסיט את דעת העולם לישראל. במהלך כל שנות שליטתו של חמאס בעזה, קיבל הארגון סיוע כספי בהיקפים עצומים מגופים בינלאומיים ובכללם האו"ם, האיחוד האירופי, אונר"א וארה"ב – סיוע שהיה מיועד אך ורק למטרות הומניטריות. בנוסף חמאס רכש מלט וחומרי בנייה, שהועברו לתוך הרצועה דרך מעברי הגבול של ישראל, והשתמש בהם בעיקר להקמת מערכת מסועפת של מנהרות. זאת על אף שהרכישות הללו הועברו ואושרו במנגנון משותף של ישראל והאו"ם בשם "המנגנון לשיקום עזה" (GRM).

בנוסף לכל אלו, מגייס ומאמן חמאס ילדים רכים, ומטמיע בהם אידיאולוגיות ג'יהאדיסטיות.¹ בשל פעילויות אלו ואופיו הטרוריסטי של הארגון, אין חמאס מסוגל או רוצה לנהל את ענייניה האזרחיים של הרצועה כראוי, מה שתרם למצבם הכושל של

את הסחורות בדקה ואישרה ישראל בנמל אשדוד ובמקומות אחרים בטרם הועברו לתוך הרצועה בשיירה של כ-500 משאיות מידי יום. לעומת ישראל, מצרים הותירה את מעבר רפיח סגור באופן כמעט הרמטי, והעלימה עין בעת שחמאס בנה ופיתח רשת מנהרות תת-קרקעיות למטרת הברחת נשקים וסחורות ולסחר בבני אדם.

יתרה על כן, ישראל אישרה לכ-18,000 פועלים עזתיים להיכנס מידי יום לישראל על מנת לעבוד, בתקווה שההזדמנויות הכלכליות שבהישג ידם ומשכורות של למעלה מפי עשרה ממה שהיו מרוויחים ברצועה, ירתיעו את חמאס מלנקוט דרכי פעולה אלימות. על פי נתונים שנאספו על-ידי האו"ם, בשנת 2022 כולה היו יותר מ-200,000 כניסות ויציאות בין הרצועה לישראל. קרי, שבניגוד לטענות שישראל הטילה סגר על עזה, בפועל לא התקיים סגר כזה.

יש לציין למרות שלא הייתה מחויבת על פי דיני החוק הבינלאומי לעשות כן, המשיכה ישראל לספק חלק ניכר של החשמל ברצועה, ברמה של עד כ-50% מתצרוכת החשמל של עזה, או 120 מגה וואט ליום. יתר החשמל בעזה סופק לרצועה באמצעות תחנת הכוח של עזה, גנרטורים פרטיים ופאנלים סולאריים. כמו כן סיפקה ישראל חלק מצריכה המים של עזה, בהיקף של כ-12% מהצריכה – או 18 מיליון מטרים מעוקבים מידי שנה. יתר המים הנצרכים ברצועה מגיעים ממי התהום, ששאיבתן מתבצעת באמצעות לא מעט משאבות שנבנו באופן בלתי חוקי. התשלומים עבור שירותים אלו מקוזזים בחלקם לכאורה מתשומות המס שגובה ישראל גובה על הסחורות המועברות לרשות הפלסטינית דרך נמלי המדינה, אולם החובות המצטברים של הרצועה בגין השירותים מראים שישראל בוחרת לאכוף את ההסדר רק באופן חלקי, וזאת במטרה להקל חלקית את הנטל הכלכלי של הפלסטינים.

יתרה מזאת, ישראל התירה לעזתיים לקבל טיפול רפואי בבתי חולים ישראליים, שמציעים שירותים

¹ למידע נוסף ר' "The UNRWA Child Soldier" מרכז בדין למחקר המזרח התיכון <https://vimeo.com/589381818>

עזה ושל אזרחיה. אוכלוסיית הרצועה סובלת מעוני חריף ועל כן נסמכת על סיוע חיצוני. רבים מתושבי הרצועה מועסקים או על-ידי חמאס או בבתי הספר והארגונים המנוהלים בידי אונר"א, שהינה למעשה המעסיקה הגדולה ביותר של הפלסטינים ברצועה.

חמאס מקדיש מאמצים ניכרים ברדיקליזציה של ילדי הרצועה, תוך עידוד הצטרפותם למלחמת הג'יהאד והאדרת אלימות כנגד יהודים. תמריצים כספיים מוענקים לאלו שמתנדבים לבצע פיגועים, בדומה למדיניות התשלומים למחבלים של הרשות הפלסטינית, המעניקה למחבלים ולמשפחותיהם קצבאות ובונוסים כספיים תמורת רצח יהודים². בנוסף, חמאס משתלב בתוך האוכלוסייה האזרחית ומשתמש בה כמגן אנושי כחלק מטקטיקות מלחמת הגרילה של הארגון נגד ישראל. כדבר שבשגרה מסתיר הארגון נשקים ותחמושת בתוך ובסמוך לבתי ספר, בתי חולים, מסגדים ואף בתים של אזרחים – לעיתים אף באחד מחדרי הבית כשבחדר סמוך ישנים ילדים – ובכך מנצלים את הנטייה של התקשורת הבינלאומית לגנות את ישראל על תקיפות מבנים אזרחיים לכאורה, שלמעשה משמשים רכיב בלתי נפרד מהתשתית הצבאית של חמאס. הארגון מנצל את משאיות הסיוע הנכנסות דרך המעברים כדי להבריח נשק לתוך הרצועה, ולא זו בלבד, אלא גם שלח את אנשיו להחרים דלק וציוד מציל חיים ממרכזי אונר"א, יוניס"ף ומשרדי האו"ם לתיאום הומניטרי (UNOCHA) ברצועה ובכך פוגע פגיעה חמורה ביכולתם של בתי החולים ושירותים קריטיים אחרים לספק את השירות שלשמו נועדו. יש לציין, אין אבחנה ברורה בין הזרוע הצבאית לזרוע האזרחית במנגנון הממשל ובפעילותו של חמאס.

אין-ספור עדויות שנאספו במהלך השנים מראים ללא עוררין כיצד חמאס נוהג דבר שבשגרה לנצל לרעה את מרכזי ומבני אונר"א, בתי ספר, בתי חולים ומבנים אזרחיים נוספים למען מטרות הטרור של הארגון, בדומה לאופן שבו הם מנצלים את הסיוע

ההומניטרי שנכנס לרצועה – כל זאת על חשבון אזרחי עזה. דוגמא אחת להתנהלות זו הינה האופן שבה [פירק חמאס את מערכת צינורות המים בשווי של מיליוני דולר](#) שתרמו יוניס"ף והאיחוד האירופי, כדי להשתמש בצנרת לייצור טילים ולמטרות טרור אחרות. מתוך סך ההשקעה המשותפת בשיקום התשתית האזרחית של עזה, [תורם חמאס 5% בלבד](#), בעוד ארגונים בין-לאומיים והרשות הפלסטינית תורמים 65% ו-35% בהתאמה. האירוע האחרון מה-16 באוקטובר, שבו האשימה אונר"א את [חמאס](#) בגניבת דלק ותרופות ממרכזיה רק ממחיש את חוסר התחלת של סיוע הומניטרי מכל סוג שהוא לרצועת עזה תחת שלטון חמאס.

זהו רק האחרון מתוך שורה ארוכה של מקרים דומים שבהם מחרים וגונב חמאס סיוע הומניטרי שנועד לתושבי הרצועה, ועושה שימוש לרעה בציוד לשם ביצוע מתקפות טילים ופיגועים נגד ישראל. בין אלו גם [המקרה מ-2009](#), שבו דיווחה אונר"א שכוחות חמאס החרמו ציוד לסיוע כגון שמיכות וחבילות מזון, שנועדו לאזרחים; או דוח השב"כ מ-[2016](#) שמצא כי חמאס גונב 95% מהמלט המגיע לרצועה, לשם שימוש למטרותיו הצבאיות. לאחרונה, לאור תלונות מצד אונר"א כי הדלק שברשותה אוזל, חשף צה"ל מכלי אחסון בתוך שטח הרצועה ובהם כ-500,000 ליטרים דלק, השייכים לחמאס. בנוסף חשף צה"ל שיחה בין בכיר בענף האנרגיה שטען כי חמאס שומר את מרב הדלק לעצמו במתקני אחסון תת-קרקעיים.

האסטרטגיה של ישראל

גישתה של ישראל לעזה התמקדה בעיקר בהכלה. מערכת הביטחון הישראלית סברה שתמריצים כלכליים ולחץ דיפלומטי ידחו את העימות הבא מול חמאס. מתאם פעולות הממשלה בשטחים הזהיר שוב ושוב מפני משבר הומניטרי בעזה והדגיש את האינטרס של ישראל לשמור על היציבות באזור.

²למידע נוסף ר' הביטחוניסטים, "טרוריסטים בשירות הציבורי", <https://idsf.org.il/wp-> content/uploads/2021/10/טרוריסטים-בשירות-הציבורי-pdf.2023

²למידע נוסף ר' הביטחוניסטים, "טרוריסטים בשירות הציבורי", <https://idsf.org.il/wp->

סכנה ישירה וברורה על ישראל, זכו לביקורת חריפה מצד הקהילה הבינלאומית. נדמה שהלחץ על ישראל למתן את תגובתה למחבלי חמאס המתפרעים על גדר המערכת, שיחקו תפקיד משמעותי בהכשרת הקרקע לטבח רחב היקף של ה-7 באוקטובר.

לסיכום, כאשר ישראל ביצעה התנתקות חד-צדדית מרצועת עזה ב-2005, תושבי עזה זכו להזדמנות פז לבנות חיים שבהם היו יכולים ליהנות מרווחה כלכלית וביטחון – רצועת אדמה בדמות סינגפור. אולם במקום זאת, בחרו הפלסטינים לחיות תחת שליטה ודיכוי של חמאס מאז 2007, שבו הם נתונים באופן גורף לתעמולה ג'יהאדיסטית קיצונית אנטי-ישראלית ואנטישמית, בבתי הספר, במחנות החמאס, בתקשורת ובכלל בחברה כולה. חמאס וארגוני טרור אחרים הטמיעו את המנגנון הצבאי שלהם בלב ליבה של האוכלוסייה האזרחית של הרצועה. האוכלוסייה חוותה מספר רב של עימותים עם ישראל, שבמהלכם שימשה – הן מרצון והן שלא מרצון – כמגן אנושי למחבלי חמאס. האוכלוסייה חיה במצב מתמיד של עימות, אלימות ודיכוי מצד חמאס מאז 2007. ישראל אימצה מדיניות של הכלה כלפי עזה, בשאיפה לנהל את המצב, בשל המחיר הגבוה הן בנפש והן בתגובות מצד הקהילה הבינלאומית הכרוך במהלך רחב היקף ברצועה. על כן, אסור בתכלית האיסור שהתוצאה ההרסנית של ההתנתקות ושל מדיניות ההכלה בעזה תחזור על עצמה בשל מדיניות דומה ביהודה ושומרון.

לפיכך, אין הדבר מפתיע שישראל הגיעה למסקנה שהסיכונים הביטחוניים שנטלה על עצמה בעבר מיצו את עצמם, וכעת אין לה ברירה אלה למגר עד המחבל האחרון את ארגון החמאס.

מבחינתם של מקבלי ההחלטות, עזה לא נחשבה לאיום אסטרטגי אלא למטרד חוזר ונשנה המצריך תקיפות אוויריות לפרקים בעצימות נמוכה כדי לשקם את ההרתעה מול חמאס. במהלך ההפסקות שבין העימותים, המשיך חמאס ללא לאות לבנות את כוחו ולרכוש יכולות חדשות. ממשלת ישראל נקטה הססנות בנוגע לכניסה לעימות בדמות מהלך קרקעי רחב היקף בשל הסכנה לחטיפת חיילים, מה שעלול להיות כרוך בתג מחיר גבוה הן באובדן חיי אדם והן בפגיעה במורל הציבורי. הציבור הישראלי רגיש מאד לאובדן חיילים, מה שהופך מהלך קרקעי גדול לאתגר משמעותי. ב-2011, ישראל שיחררה 1,027 מחבלי חמאס על מנת להבטיח את חזרתו של גלעד שליט, חייל שנחטף בידי חמאס ב-2006. חמאס מנצל את רגישותה של ישראל לחטיפת חייליה ואזרחיה. בשל כך, ישראל ביצעה רק שני מהלכים קרקעיים נרחבים בעזה מאז ההתנתקות.

במטרה לצמצם סיכונים שונים, פיתחה ישראל פתרונות טקטיים כגון מערכת "כיפת ברזל" ליירוט טילים, הקימה מחסום תת קרקעי כדי לחסום בניית מנהרות טרור לתוך שטחה של המדינה, ופרשה גדר מערכת מתקדמת המצוידת באמצעי תצפית מהמתקדמים בעולם כדי למנוע חדירה. בנוסף הכילה ישראל את ההתפרעויות על הגדר, שכונו "צעדות השיבה", שבהן עשה חמאס שימוש ציני באזרחים כדי להתגרות בכוחות ישראליים, וביניהם שתל פעילים שלו כדי לירות אש חיה על כוחות ישראליים ולהשליך מטענים על הגדר. במסווה ההתפרעויות השתמש החמאס גם בבלוני ובעפיפוני נפץ כדי להצית שדות חקלאיים בשטחה של ישראל, ואלו אף פגעו בכמה מהפעמים בגני ילדים. אולם, אפילו התגובות המדודות של ישראל, שהסתכמו במספר מינימלי של נפגעים בצד הפלסטיני ושכוונו אך ורק כנגד המתפרעים שהיוו

תושבים ישראלים שפוננו מבתיהם בעזה על ידי כוחות הביטחון הישראליים, תוך שהם מתבצרים על גגות בתים, בתוך בתי כנסת ומחוצה להם. תוכנית ההתנתקות מיישובי רצועת עזה, יוזמתו של ראש הממשלה אריאל שרון ב-2005, גרמה למחלוקת עזה והביאה לבסוף לפינויים בתוך ימים ספורים של 22 יישובים ו-8,600 תושבים | צילומים: לשכת העיתונות הממשלתית

מעמד החתימה על הסכם קהיר, הידוע גם בשם "עזה ויריחו תחילה", 1994. משמאל לימין: שר החוץ שמעון פרס, ראש הממשלה יצחק רבין, נשיא מצרים חוסני מובארק, יו"ר אש"ף יאסר ערפאת ומזכיר המדינה האמריקאי וורן כריסטופר מנסים לשכנע את ערפאת לחתום על המפות | מקור: צביקה ישראלי, לשכת העיתונות הממשלתית

בשנת 2011 שוחרר יחיא סינוואר, בכיר חמאס, מהכלא הישראלי במסגרת עסקת שליט, ומאז הפך לראש חמאס בעזה | מקור: Shutterstock.com

מאז שנת 2001 נורו עשרות אלפי רקטות מעזה לערי ישראל, במקרים רבים הם נורו ממשגרים הממוקמים בלב האוכלוסיה האזרחית | מקור: דובר צה"ל, משטרת ישראל

ב-7 באוקטובר פתח חמאס במתקפה הקטלנית ביותר בתולדות ישראל, טבח שגבה את חייהם של יותר מ-1,400 ישראלים, עם לפחות 3,000 פצועים ולפחות 240 בני ערובה, בכללם חיילים ואזרחים. בתגובה, הכריזה ישראל על מצב מלחמה, המכונה "חרבות ברזל", לראשונה מזה 50 שנה – מאז מלחמת יום הכיפורים ב-1973. הלחימה כוללת תקיפות אוויריות וקרקעיות. זאת במטרה להפיל את שלטון חמאס ברצועת עזה | צילומים: Shutterstock.com, דובר צה"ל